

Een wonderschoon gebouwtje

Deel 1

Gerrit van Middelkoop

Inleiding

Het moet in eind jaren vijftig zijn geweest dat ik als kind een eindje heb mogen meerijden naast de machinist op de locomotief van een kleitreintje ergens in de Havikerwaard. In mijn herinnering reden we, na de wagonnetjes bij de steenfabriek Bingerden te hebben afgekoppeld, een wonderschoon gebouwtje binnen. Vandaar uit liep ik op mijn klompjes via de smalspoorrails weer terug naar mijn vader die daar aan het hooien was. Ruim een jaar geleden vroeg ik me af wat die herinnering waard was en ging op zoek naar eventuele restanten van dat “wonderschone gebouwtje”. Wie schetst mijn verbazing toen ik na intensief speurwerk, me een weg banend door hoog opgeschoten onkruid en braamstruiken, plotseling voor de overwoekerde locomotievenloods stond. Onttrokken aan het oog door een spontaan opgekomen wild bos waarvan de takken dwars door de ramen,

waaruit al het glas verdwenen was, groeiden. Zou dit restant van de ooit zo belangrijke steenbakindustrie in de gemeente Rheden, niet behouden moeten worden, vroeg ik me af. Verdient de herinnering aan een groots verleden niet een geheugensteuntje in de vorm van dit gebouwtje? Maar in het uitgewerkte plan van deze omgeving, onder de naam Havikerpoort, was deze remise niet aangemerkt als een te beschermen object.

Uit het plan: Beschermde monumenten komen in het plangebied niet voor. Nabij de oude spoorbaan is de locomotievenloods een relict. Deze staat na voltooiing van het plan op het centrale eiland, is dan niet bereikbaar via land en zal bij vrije bosontwikkeling overgroeid raken.

**Mijn zoektocht naar het verhaal
achter de locomotievenloods**

Het kinderwetje van Van Houten

Bij het zoeken naar de historische achtergrond van de steenbakindustrie in de Havikerwaard stuitte ik op het volgende bericht:

15 juni 1878, Graafschapsbode, bericht van den rechtbank te Arnhem

De remise toen hij nog in gebruik was,

vervallen met glas

remise 2020 zonder glas

– HET ALS BESTUURDER VAN DE STEENOVEN G.F. H. VAN DE LOO TE HAVIKERWAARD IN DIENST HEBBEN VAN KINDEREN BENEDEN 12 JAREN OUD, DRIE BOETEN IEDER VAN F. 10 OF VOOR IEDER SUBS. GEV. STRAF VAN DRIE DAGEN –

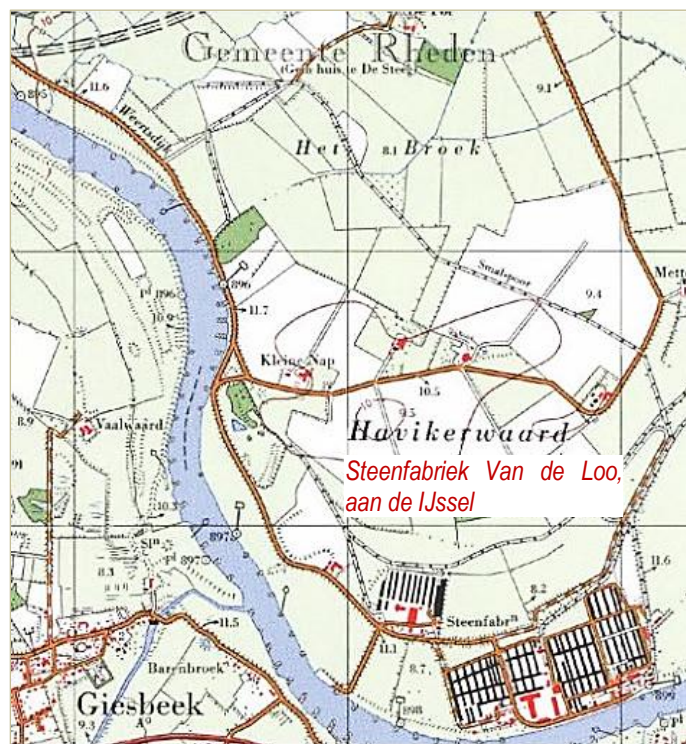

Kinderarbeid

Dat rond 1878 die jonge kindertjes daar werkten is op zich niet zo verbazingwekkend. De industriële revolutie bracht met zich mee dat complete gezinnen afhankelijk werden van de fabriek waar zij werkten. Zeker bij de steenfabrieken die nogal afgelegen en geïsoleerd gelegen waren was het de gewoonte om rondom de fabriek huisjes te bouwen

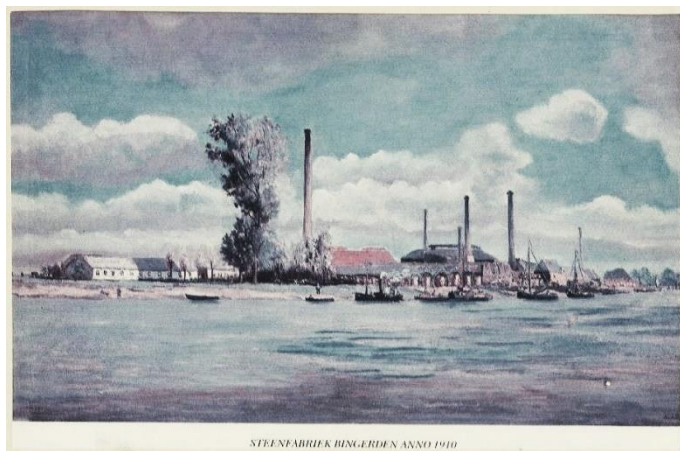

voor de arbeiders zodat de fabriek zeker was van het aanbod van arbeidskrachten. Wilde je een woning dan moest wel het hele gezin, inclusief de kinderen, meewerken in de fabriek. Het beroemde kindernetje van Van Houten uit 1874 bracht daar weinig verandering in. Het was de eerste wet die op initiatief van de Tweede Kamer

werd opgesteld en aangenomen. De omstandigheden van kinderarbeid waren in de tweede helft van de negentiende eeuw dan ook schrijnend. Maar van handhaven kwam het toch niet. Het zou de kinderen de straat op sturen en de armoe van de gezinnen alleen maar vergroten. Pas toen de leerplichtwet in 1901 werd ingevoerd werd het zinvoller en ook makkelijker om dat kindernetje te controleren.

Dat in dit geval kennelijk wel een boete werd uitgedeeld is vreemd. Het zou kunnen dat het voortkomt uit een staaltje van jaloezie van een ander steenfabriekje genaamd Geerlings & Kroese (De Kroes) op een steenworp afstand van de steenfabriek van Van de Loo. Gemeenteambtenaar Kroese, die gezien moet hebben dat de in 1863 gestarte steenfabriek Van de Loo in de Havikerwaard de wind in de zeilen had, heeft in 1874 het initiatief genomen om samen met boer Geerlings, die ernaast een boerderijtje had met wat eigen grond, ook een steenfabriekje te beginnen. Misschien dat die Kroese, die de weg kende bij de gemeenteambtenaren, de dienst handhaving op de hoogte

heeft gebracht van de kinderarbeid bij zijn concurrent. We weten het niet.

Steenfabriek F. G. H. van de Loo

Wat we wel weten is dat die Van de Loo inderdaad met veel succes een steenfabriek in de Havikerwaard was begonnen. Deze Gerard van de Loo was wijnkoper maar trouwde met een telg uit een gerenommeerde steenbakkersfamilie, Dora van Heukelum. De baksteenindustrie begon een uiterst lucratieve industrie te worden, mede door de bouwwoede als gevolg van de villarage hier in de regio. Met steun en de expertise van de schoonfamilie kocht hij in 1863 de boerderij Hupkes met een flinke lap grond in de uiterste uithoek van De Havikerwaard in de wetenschap dat de plaatselijk aanwezige klei uitermate geschikt was om een kwalitatief hoogwaardige steen te bakken. Bovendien lag het terrein direct aan de rivier de IJssel, een onmisbare schakel wat betreft de aanvoer van o.a. turf of kolen en voor het transport van de geproduceerde stenen. Zo is het begonnen. Na een paar jaar, al vanaf 1872, draaide hier zijn overdekte veldoven op volle toeren.

De broer van Gerard, Frans van de Loo neemt de fabriek over en na zijn overlijden wordt het bedrijf binnen de familie in volle vaart voortgezet. De steenfabriek Van de Loo wordt bekend in binnen en buitenland vanwege de innovaties. In 1898 zitten ze op een productie van 13 miljoen stenen per jaar!

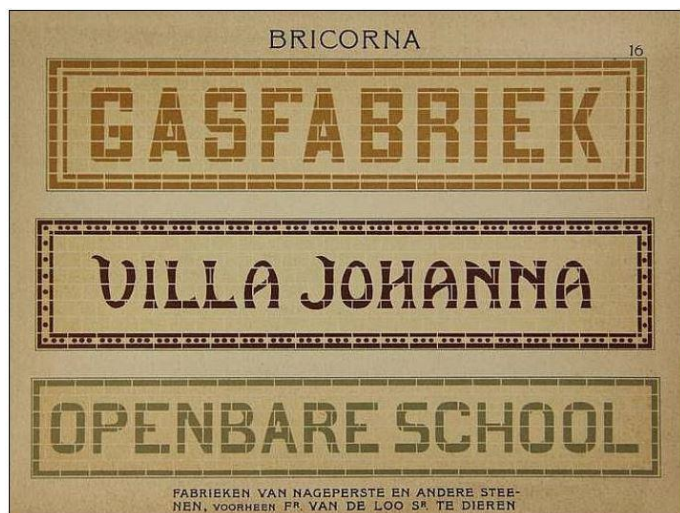

Villa Welgelegen in Dieren

Ze bouwen twee villa's in Dieren voor de directie. (Welgelegen en Dora, vernoemd naar de vrouw van de grondlegger van deze steenfabriek). Er worden naastgelegen steenbakkerijen opgekocht voor de klei en rond 1900 wordt er alweer een nieuwe fabriek bij gebouwd. De vraag is groot. In 1901 wordt de woningwet van kracht die bepaalt dat buitenmuren minimaal 22 cm dik moeten zijn. Van de Loo is niet de enige hier in de buurt. Op een kaartje uit 1925 tellen we aan weerskanten van de IJssel van Velp tot Doesburg in totaal 16 steenfabrieken en steenovens. De steenbakindustrie is dan de grootste werkgever van de gemeente Rheden.

De smaak in de architectuur verandert.

In het duurdere segment komen vanaf 1900 de Jugendstil en aansluitend de Art-Deco in zwang. Er is vraag naar gladde stenen, gekleurde stenen, decoratieve patronen. En de firma Van de Loo loopt voorop in deze ontwikkeling. Men haalt klei uit Duitsland om witte stenen te kunnen bakken, de handvorm verdwijnt en de strengpers neemt het over, ze leveren verglaasde stenen op kleur. Het top-punt is de lancering van de zg. BRICORNA steen. Ontwikkeld door toepassing van gekleurde engobes (Brique + Ornament). De Van de Loo's blinken ook uit in hun pr.

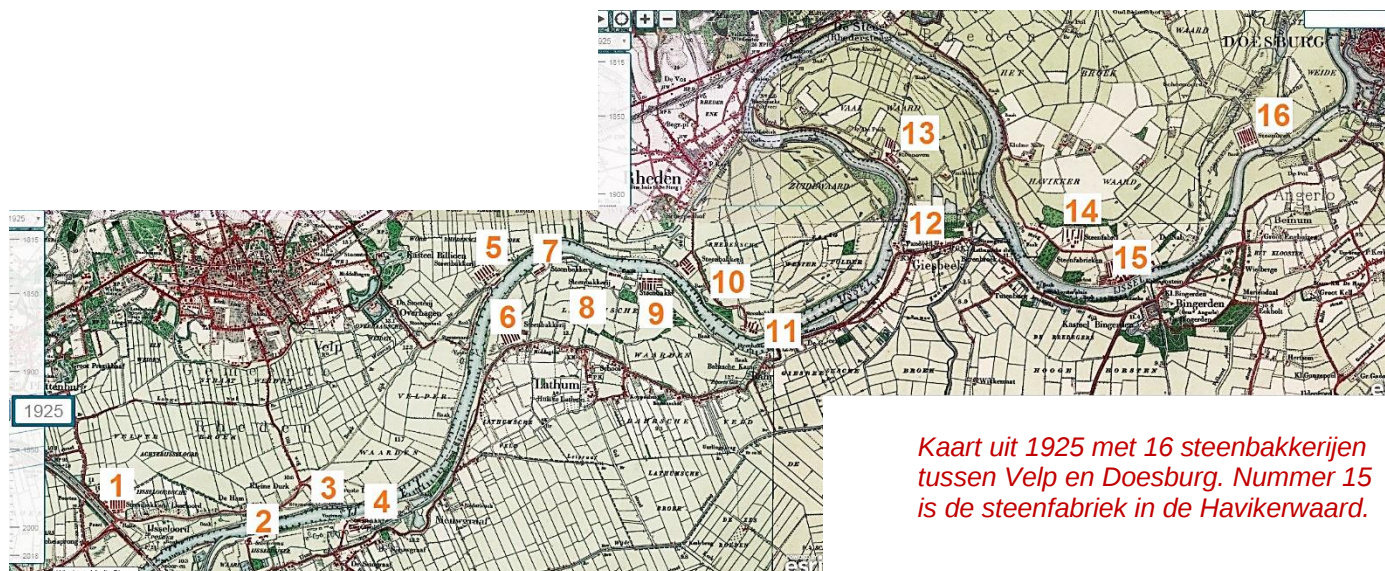

benadering. Ze schrijven prijsvragen uit waar alle gerenommeerde architecten aan mee doen om de nieuwe vindingen toe te passen. In de pers proberen ze bovendien de kwaliteit van de inmiddels ook op de markt verschenen concurrerende kalkzand- en betonmetselstenen onder uit te halen. ‘Steenfabriek De Havikerwaard’ groeit uit tot de grootste werkgever van alle omringende steenfabrieken en steenovens. Uiteindelijk staan er vier ringovens, 100

steenhutten, 1,5 km. rietmatten en een productie van 45 miljoen stenen per jaar.

Woongemeenschap De Weert

In 1920 trouwt ene hr. Jurgens met een dochter uit de Van de Loo en wordt zo directeur/eigenaar van onze steenfabriek in De Havikerwaard. Hij start voortvarend met verdere modernisering en schaalvergroting. Op een gegeven

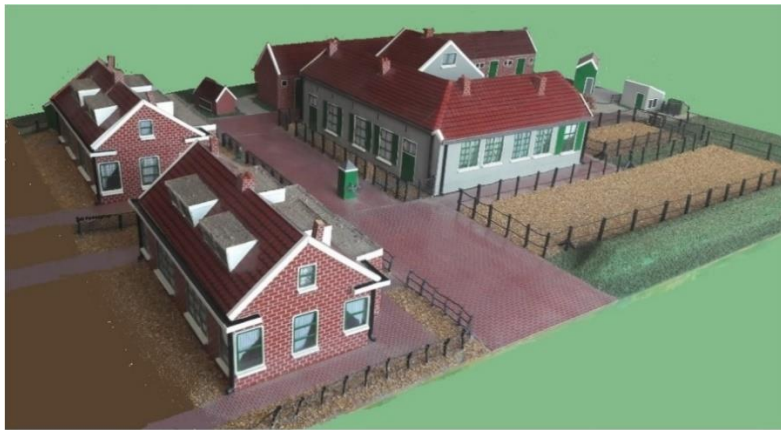

Kaart uit 1925 met 16 steenbakkerijen tussen Velp en Doesburg. Nummer 15 is de steenfabriek in de Havikerwaard.

De Firma **Fr. VAN DER LOD Sr.**
te **Dieren** vraagt direct een **bekwaam**
Machinist
op de **Steenfabriek** te Bingerden bij Doesburg.

moment ligt er zo'n 10 kilometer smalspoor om de klei uit de wijde omgeving te transporteren naar de fabriek. De woongemeenschap, in de volksmond "De Weert" genoemd, is gaandeweg uitgegroeid een waar dorpje van zo'n dertig huisjes met in totaal wel twee- tot driehonderd inwoners. En er is geen ontkomen aan. Op deze geïsoleerde plek word je geboren, groei je op en je gaat hier aan het werk, generatie op generatie. De huisjes zijn klein, de gezinnen groot. Men woont er vaak met drie generaties, opa en oma, vader en moeder en dan nog vijf, zes, zeven

Arbeiderswoningen, die rond 1917 op een wat verhoogd terrein bij steenfabriek Geerlinks-Kroese in De Havikerwaard werden gebouwd. Deze steenfabriek maakte plaats voor zandwinning door de Z.E.M. Maquette gebouwd door De Jager, die daar ooit zelf woonde.

kinderen. Er ontstaat een eigen cultuur, een hechte gemeenschap waar liefde en leed wordt gedeeld.

Hier moeten we even stilstaan bij het bijzondere feit dat het hier een katholieke gemeenschap betreft, in tegenstelling tot het dorp De Steeg waar de grote meerderheid protestant is. Aanvullende arbeidskrachten worden dan ook gehaald van de overkant uit Giesbeek, Bingerden en Doesburg, daar waar men overwegend rooms katholiek is. Het veerbootje ligt zelden stil. De veerman heeft er zijn handen vol aan, hij heeft dan ook eigen veerhuisje.

Bronnen na deel 2

